

Mauno Jokipii

Raudun vapaaherra Johan Adler-Salvius

Porvarispojan nousu Ruotsin suurvallan johtoryhmään 30-vuotisen sodan aikana

Vuonna 1924 syntynyt Mauno Jokipii on Suomen historian professori Jyväskylän yliopistossa, jonne hän on luonut kolmessa vuosikymmenessä kokonaisen koulukunnan. Kirjoittamansa suuremmat teokset koskettavat Suomen 1600-lukua ja toista maailmansotaa. Ensin mainittuihin kuuluvat Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat I - II (1956–1960) sekä Satakunnan historia IV (1968), jatkosodan synty (1989) ja tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–1941 (1987). Hän on myös paljon harjoittanut ja johtanut paikallishistoriallista tutkimusta.

1600-luvun puoliväliä pidetään yleensä suuraateliston loistoaikana Ruotsi-Suomessa, aristokratian varsinaisena valtakautena. Näin varmaan oli, mutta ei sääntöä ilman poikkeusta. Tällainen sattuu olemaan juuri Raudun eli Örneholmin vapaaherran Johan Adler-Salviuksen mielikuvituksellinen virkaura. Ehkä rautulaisia huvittaa kuulla siitä jotakin, koska hän oli varmaan tunnetuin 1600-luvun henkilö, joka ylipäänsä oli Raudun pitäjään suoranaisissa kosketuksissa, tosin vasta vanhuudessaan, mahtavuutensa vuosina.

Syntyperä ja opinnot

Johan syntyi 1590 pienen keskiruotsalaisen sisämaakaupungin Strängnäsän kaupungin-kirjurin Pietari Hannunpojan poikana. Lähtökohta oli siten aivan keskiluokkainen ja sitä huononsi pian se, että hän jäi kuusivuotiaana orvoksi isästään ja pian myös äidistään. Strängnäsän arvohenkilö, piispa Petrus Helsingius (1607) ryhtyi kuitenkin kouluttamaan eteväksi osoittautunutta poikaa. Hän kävi oppikoulunsa kotikaupungissa ja tuli normaali-ikäisenä ylioppilaaksi Upsalan yliopistoon 1609. Tämän opinahjon tunnetuimpia kykyjä oli tällöin historian ja valtio-opin professori Johannes Messenius, jonka suomalaiset muistavat ”Kajaaninlinnan vankina”. Tämä etevä oppinut ei nimittäin malttanut olla itsekin ottamatta osaa ulkopolitiikkaan, mikä lopulta vei hänet valtiolliseksi vangiksi Kajaaniin. Messeniuksen parhaiden vuosien oppilaihin kuului nyt Johan Salvius - latinankielisen sukunimensä tämä otti Upsalan vuosinaan. Hän sai hyvän opin, joka kantoi hedelmää.

Tähän aikaan virkamiehiksi aikovat aatelistojat ja urallaan pitkälle aikovat oppineet suorittivat aina monivuotisen opintomatkan ulkomaan yliopistoihin. Sitä kutsuttiin peregrinaatioksi - tavallaan se vastasi nuorten käsityöläisten kisällivaellusta. Johan Salvius oli tällaisilla matkoilla vuosina 1612–19, yhtä kotona käyntiä lukuunottamatta kaikkiaan kahdeksan vuotta, mikä ylittää paljon normaalin. Hänen kunnianhi-

monsa tähtäsi korkealle. Rahoituksen hän sai alkuvuosi-
na opettamalla ja seuraamalla
Oxenstierna-sukulaisia ylhäis-
aatelisia nuorukaisia vastaavanlaisilla
ulkomaanmatkoilla Euroopan eri yli-
opistoihin. Myöhemmin hän siksi aina
tunnustautui Oxenstiernojen, erityisesti
valtaneuvos Gabriel Kustaanpojan,
mutta myös tämän vanhemman veljen
valtiokansleri Aksel Oxenstiernan,
”klientiksi”, se on ”palvelijaksi”
tai alemmaksi ”perheystäväksi” ja
”puoluelaiseksi” noin yleisesti
käsitettynä.

Upsalan pohjatiedoillaan Johan Salvius sai nopeasti
suoritetuksi maisterin arvon saksalaisen
Helmstedtin yliopiston humanistisessa
tiedekunnassa ja voi näin jatkaa ns.
ylemmissä tiedekunnissa. Hän epäröi
kauan lääketieteen ja juridikan välillä.
Oikeastaan hänestä odotettiin Upsalaan
lääketieteen professoria ja

sitä varten hän sai valtion apurahankin.
Mutta nyt hän arvioi, että suurempi
tarve oli Ruotsin paisuvan suurvallan
virkakoneistossa todella kansainvälisen
pätevyyden omaavista juristeista.
Niinpä hän 1619 suoritti pienessä
ranskalaisessa Valencen yliopistossa
lakitieteen tohtorin tutkinnon.
Väitöskirja koski feodaalioikeutta.

Vaikka kansainvälinen kieli oli tähän
aikaan Upsalassakin puhuttu latina,
monivuotisesta Saksan ja Ranskan
oleskelusta aiheutunut Euroopan
”paikalliskielen” suvereeni taito tuli
Salviukselle pian suureksi eduksi.

Hovioikeudessa, kansliassa ja sotaretkillä

Ruotsiin palattuun 1620 Salvius otettiin
heti vallan palvelukseen, ensin uuden
Göteborgin kaupungin hallinnon
järjestelijäksi, pian Svean hovioikeuden
asesoriksi. Vuonna 1624 hän siirtyi
kuninkaan kanslian virkamieheksi.
Vasta 30 vuotta täyttäneen juristin
ura alkoi siis lupaavasti. Taloudelliset
asiansa Salvius järjesti yllättävällä avio-

Vapaaherra Johan Adler Salvius, valtaneuvos ja kanslianeuvos. Kopio Anshelm von Hullen maalaamasta muotokuvasta. Svenska Porträttarkivet, Gripsholm.

Valokuva: Statens Konsmuseer.

liitolla, naimalla 60-vuotiaan, rikkaan kultasepänsesken Margareta Hartmanin o.s. Skuthe, jonka poikaa hän oli ulkomailla ohjailnut. Rouva kuului Tukholman mahtavien saksalaisporvareiden ryhmään, johon Johan Salviuskin näin ystävystyi. Margareta eli 97-vuotiaaksi, eli viisi vuotta miestänsä kauemmin.

Kustaa II Adolf aloitti sotaisan hallintonsa Venäjän sotarekillä 1610-luvulla ja menestyi niin, että Stolbovan rauhassa 1617 Käkisalmen lääni (s.o. Itä-Kannas ja Laatokan ympäristö) sekä Inkerinmaa liitettiin Ruotsiin noin sadan vuoden ajaksi. Rautukin oli niitä pitäjiä eli pogostia, jotka 1617 siirtyivät Ruotsille.

Tämän jälkeen kuningas kääntyi Puolaa vastaan, jonka kuninkaana oli hänen serkkunsa Sigismund ja valtasi häneltä 1621 Riian. Sitten alettiin sota Puolalle kuuluneesta Itä-Preussin rannikosta, jonne 1622–29 tehtiin joka kesä sotaretkiä Ruotsista ja Suomesta. Tällöin Kustaa II Adolf vei aina mukanaan myös pienen osan kansliaa voidakseen jatkaa diplomatiaa ja siviilihallintoakin sotanäyttämöltä käsin. Johan Salviuksen ensimmäinen huomattava luottamustehtävä oli Kustaa II Adolfin kenttäkanslian päällikkyyys ja häntä käytettiin jo diplomaattisissa lähetyskunnissakin. Aatelointi 1629 nimellä Adler Salvius osoitti uran nousevaa kaarta.

Ruotsin edustajana Hampurissa

Puolan sodan päätyttyä 1629 Altmarkin välirauhaan Kustaa II Adolf alkoi valmistella Ruotsin osanottoa 30-vuotiseen sotaan Saksassa. Hän tavoitteli ja saavuttikin nopeasti Pohjois-Saksan protestanttisten osavaltioiden johtajan aseman tässä uskonnollispoliittisessa suurkonfliktissa, josta pian kehittyi oman aikansa maailmansota. Kun Kustaa 1630 purjehti laivastoineen Saksaan, mukana oli myös kuninkaallinen sihteeri, Johan Adler-Salvius, joka käytti laivalla aikansa sepittämällä saksankielistä manifestia, joka selittäisi Saksan kansalle Ruotsin osanoton sotaan. Heti maihinpäästyä se painettiin Stralsundissa ja levitettiin suurena painoksena kaikkialle.

Adler Salviuksen osaksi ei tällä kertaa kuitenkaan tullut kenttäkansliatyö, vaan diplomatia. Hänet sijoitettiin Hampuriin Ruotsin pääedustajaksi eli ”residentiksi” (suurlähettilääksi), jonka tehtävänä oli hoitaa suhteita erikoisesti Tanskaan ja Hansa-kaupunkeihin ja Pohjois-Saksan maaruhtinaiisiin. Hän joutui osallistumaan myös Ruotsin värväämien suurien palkkajoukkojen rahoituksen järjestelyyn, sillä se vaati runsaita luottoja monilta tahoilta. Hän joutui havaitsemaan, että heti kun Ruotsin aseet saavuttivat voittoja, luototkin järjestyivät, mutta tappioiden jälkeen asia oli päinvastoin.

Sattui niin, että syyskuun alussa 1631 Johan Adler Salvius oli noutamassa neuvotteluohjeita armeijan mukana kulkevalta Kustaa II Adolfilta. Näin hän joutui itse todistamaan Breitenfeltin suurta taistelua ja voittoa, joka teki häneen mahtavan vaikutuksen. Hänen innostunutta kirjettään siitä Aksel Oxenstiernalle siteerataan usein kirjallisuudessa.

Kun Salvius osoittautui hyväksi luottojen järjestäjäksi, hänet pantiin Pohjois-Saksan armeijoita johtavan marsalkka Åke Tottin eräänlaiseksi taloudelliseksi neuvonantajaksi. Marsalkka vihastui siitä kovin, mutta kun hänen armeijansa ei voinut olla vailla rahoja, hänen oli alistuttava siviilimiestä kuulemaan. Kustaa II Adolfin kaaduttua Lützenissä he kuitenkin havaitsivat keskinäiset riitansa maalille vaarallisiksi ja sopivat ne kuninkaan ruumissaaton yhteydessä jo Saksassa.

Kotimaassa rauhanpoliitikkona 1634–36

Adler Salviuskin kutsuttiin - osittain vastoin tahtoaan - kotiin Tukholmaan Kustaa II Adolfin hautajaisiin ja valtiopäiville keväällä 1634. Hänen juristin taitojaan käytettiin heti hyväksi valtiopäiville annettavien tärkeiden esitysten muotoilijana. Valtiopäivien suuri kysymys oli vuoden 1634 hallitusmuodon - joka vuoden 1617 valtiopäiväjärjestyksen ohella tuli osaksi maan perustuslakia - lopullinen päättäminen. Sanottiin, että edesmennyt sankarikuningas oli sen jo hyväksynyt, vaikka käytännössä Aksel Oxenstiernan osuus lienee ollut suurempi. Joka tapauksessa valtiopäivät vahvistivat hallitusmuodon.

Ruotsin täysvaltaisena pääedustajana Saksassa oli näinä vuosina kansleri Aksel Oxenstierna, kun taas drotsiksi (korkeimmaksi lainvalvojaksi) korotettu nuorempi veli Gabriel Kustaanpoika Oxenstierna oli Tukholmassa ”kotimaisen hallituksen” johdossa. Aksel Oxenstierna halusi jatkaa sotaa ja vaati, että Ruotsin oli saatava tähänastisista uhrauksistaan Saksassa korvausta joko maa-alueina tai sotakorvauksina ja halusi jatkaa sotaa. Veli oli varovaisesti mutta selvästi rauhanomaisella kannalla. Hän mm. näki lähempää, kuinka kovasti verot ja sotaväenotot Ruotsin ja Suomen kansaa rasittivat, erityisesti hirvittävän kovana nälkävuonna 1634. Kun Gabriel Oxenstierna oli kuullut vanhan suojattinsa Adler Salviuksen jo Hampurin aikanaan taipuneen tälle kannalle, voi ajatella, että kotiin kutsun eräs syy oli, että hänet saataisiin mukaan rauhantyöhön. Adler Salvius noudattikin mielellään vihjeitä ja oli 1634–36 muuan rauhanajatuksen innokkaimpia kannattajia Tukholman hallituspiireissä. Aksel Oxenstierna sai kotiin palattuaan sotakysymyksessä kuitenkin selvän voiton ja Adler Salviuksen voi sanoa joutuneen tässä asiassa - ei muissa - hänen suoranaiseen epäsuosioonsa.

Takaisin diplomaatiksi Hampuriin

Aksel Oxenstiernan onnistui sotilaallisesta tappiosta huolimatta jatkaa Ruotsin osanottoa 30-vuotiseen sotaan korvauksen saamiseksi tähänastisista uhrauksista. Tärkeimpänä syynä tähän oli, että kun Preussin vallatuista satamista tulevat tullitulot Puolaan rauhan vuoksi 1635 loppuivat Ruotsin armeijalta, sijaan saatiinkin suunnilleen yhtä suuret Ranskan apurahat. Myös Ranska halusi vähentää Saksan keisarin valtaa ja merkitystä ja liittyi 1636 sotaan. Poliittinen puoli voitti siis 30-vuotisessa sodassa tästä lähin uskonnollisen, koska sekä Saksan keisari että Ranska olivat katolisia, mutta jälkimmäinen liittoutui silti Ruotsin ja luterilaisen Pohjois-Saksan osavaltioiden kanssa.

Ranskan ja Ruotsin keskeisiä neuvotteluja liitosta oli käyty jo vuodesta 1635 lähtien, mutta ne sai nyt päättää Hampuriin takaisin lähetetty Johan Adler Salvius. Hampurin sopimus allekirjoitettiin 24.2.1638 ja se takasi Ruotsille 400 000 riikintaa-larin vuotuisten apurahojen jatkumisen. Tunnustukseksi hienosti hoidetuista neuvotteluista Adler Salvius sai nämä varat hoitoonsa ja jaettaviksi määräpaikkoihin, mistä hänelle annettiin erillinen vuosikorvaus. Kymmenen vuoden 1638–48 toiminta Ranskan apurahojen pääkomissaarina teki hänestä myös rikkaan miehen.

Ruotsin sotapäälliköiden taloudellinen esimies

Usein on esitetty, että 30-vuotisen sodan lopussa Ruotsi sai eräitä poikkeuksellisen

eteviä sotapäälliköitä, jotka käänsivät sotaonnen. Asiaa voi katsoa toiseltakin suunnalta. Koska Ruotsin armeijan pääosa oli jo palkkajoukkoja - omat joukot pidettiin Itämeren rannikon varuskunnissa, jotta kaikki kaappausvaara vältettäisiin. Vain sodan onnistunut rahoitus antoi näille sotapäälliköille mahdollisuuden onnistua taisteluissaan, jotka nyt työnnettiin Etelä-Saksaan. Tarkoitin erityisesti sotamarsalkka Johan Baneria (1635–1641), sotamarsalkka Lennart Torstenssonia (1641–1946) ja sotamarsalkka Carl Gustaf Wrangelia (1647–1648), jotka toinen toistensa jälkeen olivat Hampurissa oleskelevan sotarahoituksen johtajan ja asiantuntijan Johan Adler Salviuksen asiakkaina.

Käytännössä Ranskan apurahat ja kanta-Ruotsin jo vaatimaton veroista tuleva talousapu sotaa varten eivät läheskään riittäneet. Tämä johti sodankäynnin raaistumiseen, kun keväisin palkatut joukot riennettiin heti työntämään pitkälle vihollisen alueella, jossa ne paikallishankinnoin ja paloverotuksin puristivat kantaväestöltä toimeentulonsa. Palkka-armeijan elatus saatiin näin kokoon siviiliväestöstä sortamalla, mutta rahapalkka piti hankkia muuten. Adler Salvius teki Ranskan lisäksi Pohjois-Saksan kaupunkeihin ja luterilaisten osavaltioiden kreivien kanssa lisää pienempiä apurahasopimuksia. Ruotsin kuparin- ja raudanvienti Hollantiin oli hyvä pantti jatkuville lainasopimuksille Amsterdamin rikkaiden pankkiirien kanssa. Mutta suurisuuntaista lainausta piti joka kevät vielä muutenkin harjoittaa, jotta Ruotsin palkka-armeija saataisiin sen kesäiselle sotaretkelleen. Lopulta Adler Salviuksen ei auttanut muu kuin turvautua omaankin luottoonsa Hansakaupunkien tuttujen suurkauppiaiden luona - Ruotsin valtio jäi hänelle vuosien mittaan mahtavaan velkaan. Monet pienet purot muodostivat lopulta suuren joen ja niin hän aina lopulta onnistui Ruotsin sotajoukkojen rahoituksessa.

Johan Adler Salviuksesta tuli näin vuosien mittaan täysin korvaamaton henkilö Ruotsin sotarahoitukselle. Hallituksen oli pakko tiukasti torjua häneen hermostuneiden sotamarsalkkojen tai muiden kateellisten diplomaattien ehdotukset miehen vaihtamisesta Hampurissa, koska olisi mennyt pitkä totuttelu aika, ennenkuin joku toinen olisi voinut läheskään suorittaa saman tehtävän. Adler Salvius tiesi itsekkin tämän. Esimerkiksi 25.6.1942 hän kirjoitti hallitukselle: *”Ei olisi autuaasti edesmennyt sotamarsalkka, herra Bane’r voinut viimeksi edetä Regensburgiin ja siellä ahdistaa keisaria, ei liioin sotamarsalkka, herra Torstensson nyt retkeillä Wienin edustalla, jotka molemmat aktiot ovat aiheuttaneet suuren hyödyn Meidän Kuninkaallisten Majesteettimme aseille, ellen olisi niin voimakkaasti tukenut heitä kainaloiden alta varojen kanssa”*. -Siviilimies, sotatalouden järjestelijä, tunsii aiheellisesti olevansa ratkaiseva vaikuttaja sotamenestyksen takana.

Rauhanpoliitikko ja kuningattaren mies

Nuori Kristiina-kuningatar nousi valtaistuimelle 16-vuotiaana vuonna 1644, mutta alkuvuosina hän oli vielä melkoisesti kansleri Aksel Oxenstieran neuvottavissa. Nyt menestykselliseksi kääntynyt 30-vuotinen sota siis jatkui ja Ruotsi vaati Saksasta suuria maa-alueita tai jättimäisiä sotakorvauksia rauhanteon ehtona. Eräs varhaisia rauhanteon puolustajia heikommin ehdoin oli Ruotsin Hampurin lähettiläs Johan Adler Salvius, joka selvästi näki tilanteen taloudellisen kestättömyyden Ruotsin kannalta ja lisäksi tunsii läheltä Saksan paljon kärsineen kansan kiihkeät rauhantoiveet.

Kun Ruotsi oli 1645 kukistanut lyhyellä sodalla kateellisen naapurinsa Tanskan, ja tehnyt Brömsebron edullisen rauhan, jossa se sai tältä useita maakuntia, vuonna

1643 alkaneet Saksankin rauhanneuvottelut pääsivät vauhtiin. Ruotsin rauhanneuvottelijoiksi valittiin kanslerin poika, nuori valtioneuvos Johan Oxenstierna sekä Johan Adler Salvius. Edellinen yritti aluksi kokonaan syrjäyttää kumppaninsa, jota hän piti nousukkaana (homo novus), mutta isän selvä käsky sai tasapainon aikaan, sillä suuri kokemus oli toki kokonaan Adler Salviuksen puolella. Ruotsin aluevaatimukset olivat aluksi Schleesia ja koko Pommeri, sekä Bremenin, Verdenin, Halberstadtin, Magdeburgin, Osnabrückin ja Mindenin hiippakunnat. Schleesia oli tarkoitettu ystävällismieliselle Preussille korvaukseksi sen luovuttamasta Pommerista ja joku hiippakunnistakin voitaisiin antaa liittolaisille heidän uhrauksistaan. Vaatimuksillaan Ruotsi tavoitteli vakainaista asemaa Itämeren rannalla Keski-Euroopan suurten jokien Elben, Oderin ja Veikselin suupuolella.

Kolmivuotiset rauhanneuvottelut suoritettiin Pohjois-Saksassa, Westfalenin maakunnassa, josta 1648 lopulta aikaansaatu rauha sai Westfalenin rauhan nimen. Ruotsin ja Saksan keisarin sekä kummankin liittolaisten keskeiset neuvottelut tapahtuivat Osnabrückin kaupungissa, kun taas Ranska ja Saksa neuvottelivat läheisessä Münsterin kaupungissa. Osnabrückin raatihuoneen sali, jossa Westfalenin rauha lopulta allekirjoitettiin, on tämän takia edelleen eräs Länsi-Saksan tärkeä turistikohte. Sinetöihän tämä rauha noin kahdeksisadaksi vuodeksi koko Saksan kohtalot.

Kun keisarin edustaja, kreivi Maximilian von Trauttmansdorf havaitsi Johan Oxenstiernan aivan taipumattomaksi, hän keskitti ponnistelunsa ymmärtäväisemmän Johan Adler Salviuksen taivutteluun ja ehdotti 2.2.1646 Ruotsille Etu-Pommeria, Bremenin ja Verdenin. Adler Salvius alkoi tämän jälkeen yksityiskirjeissään Ruotsiin jo selvän propagandan lopullisen rauhan puolesta. Kesästä 1646 alkaen hän kirjoitti yksityisesti suoraan kuningattarellekin.

Asiaan tuli kovasti vaikuttamaan nuori kuningatar Kristiina, joka vähitellen siirtyi rauhanpuolustajien leiriin. Ranskan lähettiläs katsoi hänet rauhantahtoiseksi jo syksyllä 1646, mutta varsinaiset konfliktit asiasta kuningattaren ja kansleri Aksel Oxenstiernan kesken alkoivat vasta keväällä 1647. Kansleri arvasi helposti, kuka oli Kristiinan perääntävien rauhanajatusten takana ja hänen ihmisiään kestäneet suhteensa Adler Salviukseen menivät tästä aivan poikki. Hän ei kuitenkaan pystynyt estämään sitä, että Adler Salviuksesta tehtiin - hänen porvarillisesta syntyperästään huolimatta - keväällä 1648 valtaneuvos (s.o. hallituksen jäsen; nykyisin ministeri) Kristiinan nimenomaisesti tahdosta. Kuningatar palkitsi näin yksityisen neuvonantajansa, joka tietenkin jatkoi tehokkaana rauhanneuvottelijana. Ylhäisaateliset, näiden joukossa Suomessa tunnettu drotsi Pietari Brahe, olivat kauhistuneita, mutta taipuivat.

Säilynyt yksityinen kirjeenvaihto Johan Adler Salviuksen ja kuningatar Kristiinan kesken osoittaa, että he suorastaan ”juonittelivat” rauhan puolesta Ruotsin valtaneuvoston jyrkempää kantaa vastaan. Kuningatar tunsikin, että hänet oli kutsuttu maineikkaisiin tehtäviin ja niistä ensimmäinen ja suurin oli rauhan nopea palauttaminen Eurooppaan. Hän halusi olla rauhan ruhtinatar ja onnistuikin sellaiseksi pääsemään. Kristiina tinki esimerkiksi Ruotsin sotapäälliköiden korkeista rahallisista korvausvaatimuksista saadakseen vihdoinkin aikaan sopimuksen. Varmaan oli Adler Salviuksen mielestä henkilökohtainen voitonkin hetki, kun hän 14.10.1648 pääsi yhtenä Euroopan johtavista diplomaateista allekirjoittamaan valmiit Osnabrückin ja Münsterin rauhat, joita nykyisin sanomme yhteisellä nimellä Westfalenin rauhaksi.

Loppuvuodet Tukholmassa

Johan Adler Salvius olisi mielellään jatkanut Hampurissa, jonne hän oli kotiutunut, mutta Kristiina tarvitsi hänet kotiin. Suuren sodan lopputilitykset veivät kuitenkin aikaa. Erään välitilityksen kamarikollegio hyväksyi 7.4.1649, toisen 31.11.1650 ja vihdoin 22.5.1651 - jo kotiintulon jälkeen - hän sai täyden tili- ja vastuuvapauden Ranskan apurahojen hallinnasta. Ruotsin valtio jäi hänelle eri vuosina myöntämistään luotoista velkaa kokonaista 250 000:n riikintaalarin valtaisan summan, josta noin 110 000 riikintaalaria saatiin maksuun ennen hänen kuolemaansa, mutta loppuerästä lapsipuolet ja heidän jälkeläisensä kärejivät 200 vuotta!

Kuningattaren neuvonantajana Tukholmassa kesästä 1650 lähtien Adler Salvius joutui taas hoitamaan kaikkein keskeisimpiä asioita. Hän joutui valtaneuvoston puolesta mm. tekemään esitykset vuoden 1650 syysvaltiopäiville, joilla Kristiina Pfalz-sukuinen serkku Kaarle Kustaa - myöhempi Kaarle X Kustaa - valittiin Ruotsin perintöprinsiksi, koska Kristiina kieltäytyi menemästä naimisiin. Kuningattaren omakin esitys oli Adler Salviuksen käsialaa, ja hän lienee laatinut sen mielellään, koska siinä arvosteltiin jyrkästi ylhäisaatelista vaalivaltakuntaa. Valtaneuvos joutui paljon mukaan myös käytännön valtiopäiväneuvotteluihin, jossa alemmat säädyt auttoivat kuningattaren mielenpiteen voittoon. Johan Adler Salvius oli kotiin palattuaan aivan keskeinen ”kuningattaren mies”.

Kristiina-kuningatarta on historiankirjoituksessa arvosteltu jyrkästi siitä, että hän myönsi niin monia kreivin-, vapaaherran- ja tavallisia aatelistarvoja sekä antoi niihin liittyviä kreivikuntia, vapaaherrakuntia ja muita läänityksiä sodassa ja virkauralla ansiotuneille miehille. Hänen on siten sanottu muutamassa vuodessa sekoittaneen kokonaan nuoren Ruotsin suurvallan finanssit.

Puolustelu lähtee yleensä siitä, että Ruotsin suurvallan oli ulkopoliittisesti välttämätöntä edustaa ja näin luotiin ylhäisaatelille siihen tilaisuus (Ingvar Andersson). Kulttuurihistorioitsijat ovat korostaneet etua, että korkeampi eurooppalainen kulttuuri juuri Kristiinan hovin kautta pääsi tunkeutumaan perifeeriseen Ruotsiin tehden sen kulttuurin alalla kilpailukykyiseksi. (Esimerkiksi Sten Lindroot tai kirjailija Sven Stolpe). Molemmissa ajatuksissa on varmaa perää. Sen sijaan en ole nähnyt korostettavan läänityspolitiikan mielestäni pääasiaa. Koska Kristiina 1648 oli tietoisesti uhrannut sotapäällystönsä, mutta myös ylimmän virkamiehistönsä korvausvaatimukset rauhan hyväksi, hän yritti nyt 1651–1652 komeilla titteleillä ja pienehköillä läänityksillä, jotka olivat osin selviä palkkaläänityksiä ja usein tuottivat varsin hitaasti saamatta jääneitä summia saajilleen, rauhoittaa heidän mieliään ja estää katkeroitumisen kuningashuonetta kohtaan. Kun vielä ottaa huomioon, että Kristiina järjesti seuraajalleen Kaarle X Kustalle täyden juridisen mahdollisuuden perua hänen lahjoituksensa, tulee ajatelleeksi, oliko kuningattaren parjattu lahjoituspolitiikka em. ulkopoliittisen ja kulttuuri-merkityksensä lisäksi enemmän sielunhoitoa kuin täyden korvauksen järjestämistä Westfalenin rauhasta taloudellisesti kärsineille aristokratian ryhmille? Odotuksen mukaan on, että Kristiinan ehkä läheisin tämän ajan luottamusmies, jolla totisesti oli kruunulta saamia, pääsi läänityseduista osalliseksi.

Örneholmin vapaaherra

Kristiina nimitti luottamusmiehensä, valtaneuvos Johan Adler Salviuksen 12.3.1651 Örneholmin vapaaherraksi ja antoi hänelle vapaaherrakunnaksi Raudun pitäjän 96 aatran verot; koko pitäjään kuului 128 aatran edestä taloja.

Läänitys tarkoitti, että hän sai kantaa näiden talojen verot palgakseen ja korvaukseen. Läänityskirjeessä

kiitetään hänen diplomaattista taitoaan, mutta huomautetaan myös ansioista, jotka hän on saanut lainaamalla kriittisillä hetkillä omia varojaan kruunulle. Läänityskirjeeseen on myös piirretty hänen uusi, kotkaa (saksan Adler) kuvaava vapaaherrallinen vaakunansa. Vapaaherrakuntaa kutsuttiin ruotsinkielisellä nimellä Örneholm eli Kotkasaari. Nimitys oli saati saajan vaakunasta. Komea nimi oli läänityksillä yleinen, esimerkiksi Kustaa II Adolfin poika sai Uudenkaupungin ympäristön kreivikunnaksi nimellä Vasaborg, Vaasojen linna, koska hänellä oli Vaasojen suvun vaakuna tai sotamarsalkka Arvid Wittenberg Parikkalan nimellä Nyborg, Uusilinna.

Tärkeämpi kuin läänitystulot, joita Adler Salvius sai Raudusta noin 2226 hopeataalaria vuodessa (jos ei ollut katovuotta), lääninsajalle oli vapaaherran titteli. Ritarihuoneessa (valtiopäivien aatelissäädystä) hänet nostettiin nyt tavallisten aatelismiesten monisatalukuisesta joukosta vapaaherrojen vain muutaman kymmentä sukua käsittävään joukkoon. Kun ritarihuone äänesti kolmena luokkana, kreivit, vapaaherrat ja tavalliset aatelismiehet erikseen, hänen äänensä paino valtiopäivillä kasvoi suuresti. Mutta vapaaherran sääty vaikutti kaikkeen muuhunkin, arvosijaan hovin pöydässä, penkkisijaan kirkossa jne. Yleensä ensimmäisen polven aateloitu ei enää päässyt tästä eteenpäin: Johan Adler Salvius saavutti siis tavallaan kahden sukupolven menestyksen tultuaan 22 vuotta aateloitinsa jälkeen vapaaherraksi. Sääli, että hän kuoli jo noin puolitoista vuotta tämän jälkeen eikä häneltä jäänyt edes perillisiä, jotka olisivat voineet isän saavutuksista nauttia. Leski, Margareta Hartman, o.s. Skuthe, sai kuitenkin pitää Örneholmin vapaaherrakunnan kuolemaansa asti 1657.

Tukholmassa käyvä rautulainen voisi etsiä Vanhasta kaupungista, aivan kuninkaanlinnan valtiopäivätalon puoleisessa kulmassa lyhyen poikkikadun, jonka nimi on Salvii gränd, Salviuksen kuja. Se on kahdessa mielessä oikealla paikalla. Ensinnäkin se on kansliatalon kulmauksessa, jossa asianomainen kolmena eri Tukholman kautenaan

Raudun eli Örneholmin vapaaherrakunta kuului Johan Adler Salviukselle ja sijaitsi Karjalan kannaksella. Karttaan on merkitty vain vapaaherrakuntaan kuuluneet kylät. Kartan on piirtänyt Heikki Rantatupa.

työskenteli (tosin nykyinen rakennus on nuorempi), mutta toiseksi jo vanhuudessaan, juuri Örneholmin vapaaherra-aikanaan, omisti näissä kortteleissa tontteja.

Adler Salvius kuoli Tukholmassa 62 vuotiaana 1652 keuhkokuumeeseen, juuri kun hänen piti lähteä diplomaattiselle neuvottelumatkalle Puolaan. Hänet on haudattu aivan vieressä sijaitsevaan Tukholman Suurkirkkoon, jota hän muisti testamentissaan eräällä sen hienoimmista nähtävyyksistä, hampurilaisen taiteilijan Eustachius Erdmüllerin valmistamalla ns. hopea-alttarilla. Tämän johdosta hänen perheensä sai kirkon eteläsivulle oman rauta-aidan erottamaan hautakappelin. Sen seinässä on marmorireliefi, jossa Adler Salviuksen pariskunta on kumartanut Vapahtajan edessä.

Säätykierron kannalta voisi lopuksi todeta, että kaikilla Ruotsin Vaasasukuisilla hallitsijoilla oli yli sadan vuoden aikana (noin 1530–1650) joka sukupolvessa joitakin etevä ja menestyneitä, mutta alkuaan alhaissukuisia apulaisia. Kustaa Vaasaa avusti aikanaan Olaus Petri (uskonpuhdistaja), Eerik XIV:ttä Yrjänä Pietarinpoika (Tegel), Juhana III:tta Petrus Michaelis Fecht, Kaarle-herttuaa Nils Chesnecopherus, Kustaa II Adolfia, Johan Skytte ja Kristiinaa Johan Adler Salvius. Pisimmälle heistä näyttää kuitenkin päässeen viimeinen, Stängnäsän lähes nimettömän kaupunginkirjurin juristi-poika.

LÄHDEKIRJALLISUUTTA:

Bertil Boctius: Johan Adler Salvius. Svensk litografisk lexicon (1618)

Sune Lundgren: Johan Adler Salvius. Problem kring freden, krigsekonomi och mehtkampen (1945)

Mauno Jokipii: Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat I-II (1956–60)

Matti Kähäri: Raudun historia (1965)

Valtaneuvos Johan Adler Salviuksen ja hänen vaimonsa Margareta o.s. Skuthen marmorinen hautamuistomerkki Tukholman Suurkirkossa.

Kuva: Antikvarisk topografiska arkivet.